

Gyenes Tamás aranyokleveles ácsoltláda-készítő mesél szakmájáról

AZ ÚJJÁÉLESZTETT SZUSZÉKOK MESTERE

dr. habil. Gerencsér Kinga
c. egyetemi tanár

A szuszék, más néven ácsolt láda készítése és használata az egész világon párját ritkítja, hiszen az ókorból gyökerező, a középkoron át napjainkig átívelő szerkezetével és mintakincsével élő hagyományként maradt meg nálunk a Kárpát-medencében. Az ácsolt ládák utolsó nagy korszakában (kb. 1820–1920-ig) sok ezer ilyen, kézzel hasított láda készült – csodálatos, változatos díszítéssel, képjelírással. Annak ellenére, hogy a középkorban elterjedt volt egész Európában, úgy tűnik, ma már nem találni Nyugat-Európában olyan bútorkészítőt, aki a több száz éves eredeti mesterfogásokkal készítené ládákat. Gyenes Tamás a gyökereivel együtt talált rá a szuszékkészítés titkokkal teli mesterségére és évek alatt fejlesztette magas szintűre a tudását.

„Annak ellenére, hogy az élet elsodort az Alsó-Ipoly menti Bernecebarátiból és sokfelé éltünk, mindig is nagyon erősen kötődtem a szülőföldemhez” – mesélte Gyenes Tamás. „Itt ismertem és szerettem meg a nagyapám segítségével a famunkákat is. 2000-ben aztán úgy alakult, hogy sikerült megvásárolnunk egy rokonunk házát a faluban. Ez egy szabadkéményes, eredeti parasztház, ami olyan állapotban volt, hogy fel kellett újítani.

Neki is láttunk a feleségemmel és menet közben kiderült, hogy ehhez sok régi tudásra lesz szükségünk, ezért az Ipoly mentén több települést is bejártunk, öreg parasztházakat fotóztunk, amikor egy tető nélküli házban, megpillantottunk egy régi szuszéket. Megvásároltuk, hazahoztuk, szétszedtem, kielemeztem a darabjait és elkezdett érdekelni. Keresni kezdtük az öreg szuszékokat, vásároltunk is párat, s az évek alatt szépen összegyűjtöttem azokat a szerszámokat és tudást is, ami ahhoz

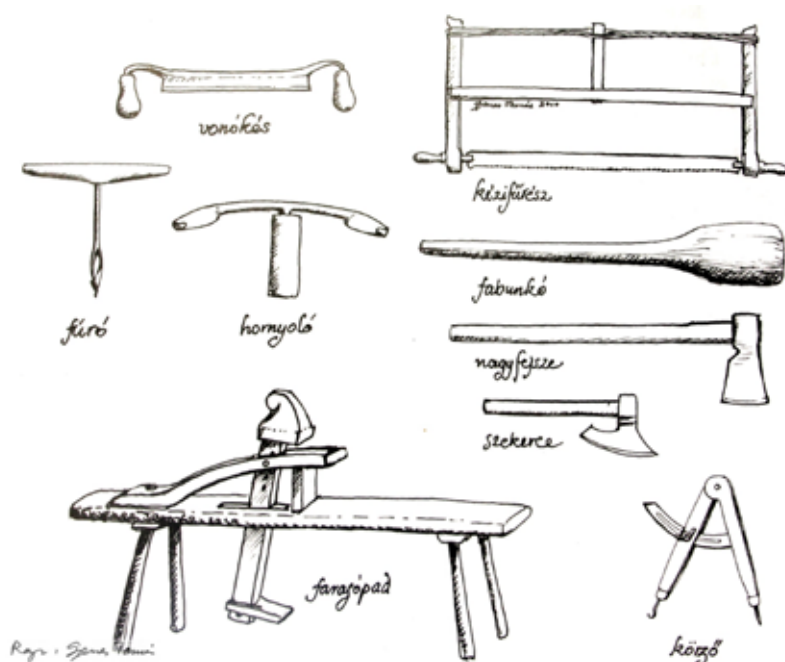
kellett, hogy belevágjak a már saját, új ládák elkészítésébe. Ez nem kis feladat volt. A szuszékok ugyanis valódi kézműves darabok. Nem használok a készítésekor semmi gépi szerszámot, csak a régi, ősi egyszerű eszközöket, még a szegek is fából készülnek hozzá – és sem ragasztót, sem festéket nem lát egy ilyen láda. Miután összeácsolom, megfűstölöm, ez a barnás színezet lesz a díszítés alapja, amit úgy karcok bele a felületébe. Egy kisebb szuszék is egy-másfél hónapos alapos munkát igényel.”

A régi mesterek hagyományait folytatva, az eredeti szerkezetben, több száz éves módszerekkel készíti a ládáit. Ez egyrészt nagyon nehéz fizikai munka, másrészt – a díszítés miatt – rendkívül kifinomult kézügyességet, szépérzékét és figyelmet kíván. A mai faművesség alapjaival ellentétben ezek az ácsolt ládák nyers fából készülnek, kizárólag kézműves technológiával állítják össze. A szuszékkészítéskor a mester ugyanis nincs kötve a méretekhez és

a szigorú mérőlegesekhez, nála (és a régieknél is) a deszkák hosszmérete változó, miközben általában fölfelé rövidülnek, s így az egész ládának kissé „terpesztő” alakja lesz. Az előfal deszkáinak az éppen adódó szélessége által tervezi majd meg a rákerülő minták arányát (sőt, már az összeállításkor „rágondolja” a mintarendszert), ez is egyfajta gyönyörű és szabad játék – bizonyos szokásos mérethatárokat között. A szabadságnak azonban ára van: mivel a deszkáknak nála nincs előre meghatározott pontos mérete, ezért azokat sokszor kell bepróbálgatni: rengetegszer kivenni, lefaragni, betenni, újra próbálni. Amikor készíti, a fizikai méreteket és a rajzolatokat is egyfajta kötetlenséggel hozza létre – a szépség, arányosság szabályain, törvényein belül. Ebből adódik, hogy az általa készített szuszékok közt és a régi palóc ácsolt ládák közt sincs két egyforma. Mind különbözőek, egyéni népművészeti alkotások, izgalmasak és rejtelmesek – a régi korok üzenete sugárzik belőlük.

”

Szuszékkészítésnél a munka az erdőn kezdődik, ahol ki kell választani a megfelelő, jól hasadó bükkfaanyagot.

Ácsolt ládakészítés szerszámai

Hasított deszkák bárdolása

A negyedfa tovább hasítása felesége segítségével

Szuszékkészítésnél a munka az erdőn kezdődik, ahol ki kell választani a megfelelő, jól hasadó bükkfaanyagot. Legáltalában századok óta a bükkfát használják nálunk, kisebb arányban azonban tölgyből készült ládák is előfordultak (főleg az Alföldön). A legelső művelet tehát a lefűrészelt rönkök hasítása, általában negyedekre. Már ez is erőt próbáló és szaktudást igénylő feladat, a súlyos fatörzsek kezelése miatt. Nem

is beszélve arról, hogy a fatörzsekkel, a hasítással gyakran télen dolgoznak, hóban-fagyban. A negyedtörzseket tovább kell hasítani, egészen addig, amíg a hasított részeknek deszka formája lesz. A deszka hasítását felesége segítségével végzi, aki a fabunkót kezeli.

A készítő mesternek előre fejben kell tudnia, hogy milyen alkotóelemekből áll a készítendő szuszék, s annak megfelelően kell felosztania a faanya-

got. A felhasított nyers, durva deszkából a legnagyobb egyenetlenségeket le kell lefaragni kézbárrdal, majd a deszkák felületét egyenként vonókéssel simára faragni.

A szekrénykészítésnek éppenséggel ez a legfontosabb, rengetegszer ismételt művelete. Télidőben a vonókésezést már bent a házban végzi. Ág, a felesége nem haragszik a sok forgácsért, sőt, azzal tudnak jól begyűjtani a kályhába. Kell tehát

Vonókésezés

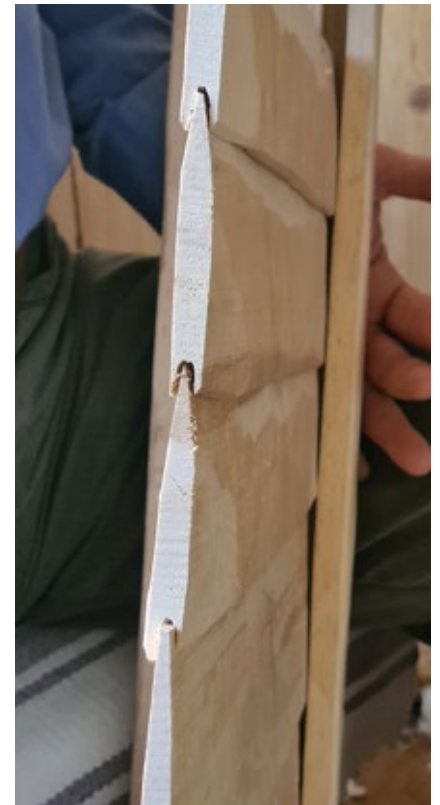

Hornyolás

A deszkák egymásba illesztése

egy jóféle vonópad, meg egy-két vonókés (kétnyelű késnek is hívják). Hosszadalmas művelet ez is, hiszen minden deszkát vonókésezés közben többször is ki kell venni, meg kell nézni szemre a vastagságát, formáját, aztán megint visszatenni, újra húzni néhányat rajta, aztán újra megnézni, megint húzni, később átfordítani a másik oldalára, és így tovább. Ez egy nagyon nehéz munka, nagy erővel kell húzni az anyagot, sokat fáj tőle a válla és a karja. Egy átlagos palóc szekrényhez kb. 32–38 deszka kell, amiket így, egyenként kell megfagorni. Hiába mondogatják időnként, hogy „géppel gyorsabb lenne”, ő a kezdetektől csak ezt a kézi módszert szereti (bizony, egy géppel készült, nem hagyományos láda elveszti azt a szabálytalanságát, az ősiségét, ami olyan varázslatos benne).

A sok vonókésezés után a deszkákat a vastagabbik élükön kézimunkával hornyolni kell (ezt is az udvaron végzi), ezekkel a hornyokkal kapcsolódnak össze zsindeleszerűen a deszkák egymáshoz, így alkotva meg a láda oldalait. Legelőször a lábakat kell elkészíteni. A lábak után az oldalfalak következnek, a deszkák rögzítéséhez

bükkfa-csapolást kell alkalmazni és a faszögeket is kézzel kell megfagorni. A két oldalfal közé kell illeszteni a fennkdeszkákat, ill. az előfal és a hátfal deszkáit.

A hátfal legfelső deszkájából kinyúló tengelyen fog a tető forogni. A tető oldalfalainak kifaragása után a gerinc és a többi tetődeszka következik, majd mindezeket egybeépítve, jól pásztíva, feszültség nélkül kell meg-

csapolni és a ládatestre ráilleszteni. Az illesztésekből is rengeteg munka adódik.

Mindezen művelet után, ha jól egyben van végre az ácsolt láda, akkor el lehet kezdeni a füstölést, amivel egyrészt alapszínt, másrészt farontók elleni védelmet ad a ládának. A füstölés fél napig is eltart, s egy percre sem lehet otthagyni. A művelet hagyományos módon zajlik: nedves forgácsokkal fojtott tűzzel végzi, köz-

A szuszék összeállítása

A szuszék díszítése karcollással ősi mintázzattal

ben folyton ügyelnie kell rá, nehogy lángra kapjon. Ezután egy természetes pácolással megerősített felületbe vési a mintákat. A minták cifrázását mindig a régi mesterek szokásai szerint végzi, csak köröket vagy köríveket rajzol és egyenes vonalakat. Mivel sokat tanulmányozta a 100–150 éves ácsolt ládákat, megismerte az azokon levő minták szerkesztési elveit és az előforduló képjeleket, így ezekből kiindulva a régi készítő műhelyek hagyományát folytatva tervezi meg az összkompozíciót. A képjeleknek viszont sok esetben jelentésük is van. A régi korokban a díszítés sosem volt öncélú. Az alkotás mindig kifejezett valami szándékot vagy az alkotót vagy a megrendelőt, de leginkább a kettőt együtt. A virágkorban készült palóc kelengyész ládáknál megfigyelhető a tudatos, szép, átgondolt kompozíció. A tudatosan átgondolt szerkesztésű jelképrendszerrel bíró legtipikusabb palóc ládákat a következő tulajdonságok alapján lehet jól felismerni:

- a tetőn, ha egydeszkás, akkor valamilyen nagyívű kompozíció található, jellemzően hármastagolással;
- az előfal legelső deszkáján félkörív-sor vagy kettős körívek találhatók;
- az előfal második deszkáján négyzetkeresztsor található;
- az előfal harmadik deszkáján három körvirág vagy hasonló körbe foglalt jel található;
- az előfal negyedik, legalsó

deszkáján két nagy félkörív található, köztük egy harmadik képjel.

Ennek a kompozíciónak az alapja az egyszerre jelen lévő hármasság és négyesség. Tamás a kettő egyesüléséből nevezte el Hétrendűnek. A régi kultúrákban ismert a hetes szám, mert egyesíti magában a hármast, ami mindig az isteni világ jelképe, s a négyest, ami az emberi (földi) világ jelképe. Kutatásai során többek között azt is megállapította, hogy a késői korszak palóc ládáinak nagy része ebben a kompozíciós sémá-

ban készült. S mivel a régi mesterek munkáiból tanulta meg a díszítő motívumokat és azok szabályrendszerét, az általa újonnan elkészített cifra szekrény így nem másolás, de mégis erősen hasonlít a régi korok ácsolt ládáira, azok szerves folytatása.

A palóc cifra szekrények mintázata azért olyan gyönyörű, mert „a hagyományos paraszti világban” a menyaszszonyok életük legnagyobb eseményére kapták. Ezek a mintázatok gyakran tudatosan megszerkesztett jelképirásos kompozíciók, virágokkal, emberalakokkal: jókívánságot jelen-

Különböző méretű és díszítésű ácsolt ládák az Élő Népművészet kiállításon

Régi palóc ácsolt láda

Fűrészelt és festett tulipános láda

”

A palóc cifra szekrények mintázata azért olyan gyönyörű, mert „a hagyományos paraszti világban” a menyasszonyok életük legnagyobb eseményére kapták. Ezek a mintázatok gyakran tudatosan megszerkesztett jelképírásos kompozíciók, virágokkal, emberalakokkal: jókívánságot jelentettek, vagy egy történetet meséltek el.

tettek, vagy egy történetet meséltek el. Az esküvő utáni új helyen, ebben volt az újasszonyok szinte mindegyike. Mivel a hornyok lefelé állnak a szuszékban, még a víz is lefolyik róla. Emiatt egy jól elkészített ácsolt ládában biztonságban volt minden. Ragaszkodtak is hozzá az asszonyok, életük végéig. Az ácsolt szuszék pedig tartós, több generációt is kiszolgált, rendes szobai körülmények közt néhány száz évig is elálldogál.

Az utolsó virágkorukat a múlt század elején élték ezek a bútorok, ami Trianonnal zárult le. Addigra vették át ezt a funkciót a festett asztalos vagy tulipános ládák. Gyakran összekeverik a kétfajta ládát, pedig nagyon más a kettő. A szuszék egy több ezeréves technológia kiforrott formája, hasítással, ács munkával készült, jó minőségű bükkfából – kizárólag

illesztésekkel, az utolsó darabjait nyers fából. Sem ragasztás, sem festés nem volt rajta. A díszítését is karcolással készítették. Az ácsolt láda (szuszék) formája jellegzetes, a teteje jellemzően domború. Tökéletesen megfelel a mai német „biobútor” szabványának is. Szerkezetének lényege, hogy a négy lábba mély hornyokat vésnek, ezekbe csúsznak be zsilipszerűen az ácsolással megfáragott deszkák, amelyeket faszeggel rögzítenek. A tulipános láda, más nevén festett vagy asztalos láda, a későbbi asztalosipar terméke, előre fűrészelt puhafából, fenyőből – és gépi szerszámokkal, ragasztással készült. Ezt díszítették színes, festett virágokkal, innen kapta a tulipános láda elnevezést.

Gyenes Tamás pedig nemcsak több száz éves módszerekkel készíti, de időt és fáradságot nem kímélve,

20 éve önerőből kutatja is ezt az ősi bútort (munkája elismeréseként idén először, ösztöndíjat kapott a kutatáshoz). Saját gyűjteményük is van, jelentős darabszámmal, ezek részletes megismeréséből is meríti tudását. A bekerülő darabok gyakran nagyon rossz állapotúak, ezért maga restaurálja azokat; így elmondhatjuk, hogy nemcsak elméletben, kutatásban, hanem ténylegesen is újjáéleszti a szuszékokat. Könyvet is írt a témáról „Ácsolt ládák titkai” címmel. Feleségével eddig mintegy 1200 ládát dokumentáltak több mint negyven múzeumban, valamint tájházakban és gyűjteményekben kutatva. Elmondása szerint tájegységenként változnak a ládák: 35 különböző típusát tudta eddig beazonosítani a kutatása során, amelyeknek ismeri a jellemző szerkezeti és díszítési tulajdonságait. Az egyes tájegysége-

Gyenes Tamás és az általa készített ácsolt láda

ken régen különféle nevet is adtak ennek a bútornak, a palócoknál például szekrénynek, cifra szekrénynek nevezték. Dísztetlen gabonátároló ácsolt ládákat is készítettek, amit arrafelé szuszéknak neveztek (ma már általánosan használjuk ezt a kifejezést az ácsolt ládákra). Ezek némelyike olyan nagy volt, hogy csak székre, létrára állva lehetett kinyitni. A Délvidéken „kócsagnak”, Baranyában „szökrönynek”, Erdélyben pedig szuszéknak, vagy „szuszinknak” hívták. Az ácsolt ládák szerkezeti lényege mindenütt azonos, de formáikban, ill. a díszítésnél használt motívumokban is vannak különbségek. Van, ahol búbos formájú, van, ahol lapos volt a teteje, mivel például Erdélyben ülőalkalmatosságnak is használták. Múzeumokban előfordulnak 3–400 éves példányok is.

A magyar ácsolt láda minden tárolóbútorunk közt a legrégebbi itt a Kárpát-medencében. A néprajzkutatók szerint őse már az ókori közel-keleti civilizációkban kialakult. Gyenes Tamás azt mondta: a kutatások alapján ezeknek a ládáknak a szerkezete,

formájának és díszítéseinek jellegzetességei bizonyíthatóan 1–2000 évesek. A krétai kultúra hasonló emlékei pedig 4000 évre nyúlnak vissza. Az ázsiai lovasnépeknél is ismert volt, s a Selyemút vonaláról is talált már adatokat, így minden bizonnyal jelen volt már az Árpád-kori magyaroknál is. Mindenesetre legnagyobb számban, leggazdagabb díszítéssel a Kárpát-medence népi kultúrájában maradt fenn a szuszék, azon belül pedig a hagyományaikhoz ragaszkodó palócoknál. 50–100 évvel ezelőtt a falusi világban, élő használatban még létezett ácsolt technikájú bölcső, ácsolt ágy, ácsolt asztal, faliszekrény, polc is – ebből is látszik, őseink milyen szerte ágazóan használták ezt az évezredek technikát, ami manapság újra elkezdett élni. Egyre többen szeretnének új készítésű, régi technikájú saját ácsolt ládát is. Nem csoda, hiszen minden szuszéket körülölel valamiféle megfogalmazhatatlan ősiség, erő, időtlenség és utánozhatatlanság: éppen darabjainak szabálytalansága, csodálatos díszei miatt.

Az elmúlt években tehát Gyenes Tamás keze alatt – a régi mesterek nyomán – feléledt ez az ősi ácsolt bútordarab. Folyamatosan készít palóc szuszékokat, az eredeti hagyományos kézi módszerrel és a régi díszítésekkel. Főleg nászajándékba, menyasszonyoknak viszik. Az általa elkészített ácsolt láda szépsége és egyedisége mindig felhívja magára a figyelmet és a család kedvelt bútordarabjává válik. Bízunk benne, hogy fiai közül lesz, aki tovább viszi ezt a hagyományt, mert jelenleg egyedül csak ő az egyetlen ládakészítő mester az országban, aki kizárólag a több évszázados módszerrel dolgozik. Az Élő Népművészet pályázatokon szuszékjaival Aranyoklevelet és Gránátalma-díjat nyert, sorra hívják kiállításokra és szakmai előadásokra. ■

Forrás

Gyenes Tamás hivatalos honlapja: <https://acsoltlada.hu/>

Gyenes Tamás (2011): Ácsolt ládák titkai, szerzői kiadás. Göncöl-Print Nyomda Kft.

Fotók: Héjj Botond képeiből valamint Gyenes Tamás fotógyűjteményéből és rajzaiból.